

NURİYYƏ ƏLİYEVƏ
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
ADU
Rəşid Behbudov 134
e-mail: nur.mikayil@gmail.com

**ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ
KOMMUNİKATİV FƏALİYYƏTLƏRDƏN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ**

Xülasə

Bu gün mədəni ünsiyyətə uğurla nail olmaq üçün tədris prosesində şifahi nitqin inkişafında kommunikativ fəaliyyətlər əsas və aparıcı yerlərdən birini tutur. Sözü gedən fəaliyyətlər təkcə kommunikasiyanın dəstəklənməsində deyil, həm də motivasiyanın yaradılmasında böyük rol oynayır. Nəticə etibarilə, müxtəlif kommunikativ fəaliyyət növlərindən istifadə etməklə tədrisdə keyfiyyəti əldə etmək mümkündür. Belə ki, həvəssiz şagirdi müəyyən vaxtdan sonra həvəsli şagird kimi görmək də mümkündür. Bunun üçün müəllim siniflə tanış olarkən şagirdlərin bilik və bacarıqları, intellektual səviyyələri, onların dünyagörüşləri, məqsədləri, istəkləri, arzuları haqqında maraqlanmalıdır. Müəllim təkcə tədris etdiyi dili yox, həm də psixologiyasını bilməlidir.

Motivasiya sahəsində müasir dövrdə aparılan tədqiqatlarda əsas diqqət daha çox ayrı-ayrı fərdlərin daxili və xarici amillərin qarşılıqlı təsirinə göstərdikləri reaksiyaya yönəldilir. Dilöyrənənlər üçün asan başa düşülən bu termin zərurət, motiv, məqsəd, arzu, tələbat, sövqetmə, mükafatlandırma, məqam və s. kimi anlamına gəlir. “Motivasiya” termini psixologiyada əsas anlayışdır və hərəkət etmək, hərəkətləndirmək mənasında latın sözündən əmələ gəlmişdir. Belə ki, bu özünü daxili və xarici, vasitəli, vasitəsiz, instrumental, integrativ motivasiya kimi anlayışlarda göstərir. Buradan bizi müəyyən davranışlara vadar edən motiv, maraq və tələbatlar barədə məsələlər ortaya çıxır. Motivasiya bir kəsi həvəsləndirmək məqsədinə nail olmaq üçün daxili təkan və münasibətlərə istiqamət verən ən önəmli faktorlardan biridir. Hər hansı bir məqsəd üçün hərəkətə keçməyə sövq edir, arzuları, ehtiyacları və s. təmin edir. Bir çox məqamlarda motivasiya şəxsin öyrənmə istəyi kimi təqdim olunur.

Konkret olaraq, motivasiya arzu, niyyət, nail olmaq, motiv, məqsəd, məqam və s. kimi başa düşülür. Bunlar isə müxtəlif situasiyalarda müxtəlif cür izah oluna bilər. Kommunikativ fəaliyyətlərə gəlincə, onlar motivasiyaedici mühit formalaşdırırlar.

Beləliklə, şifahi nitqin inkişafında kommunikativ fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi vacib şərt kimi nəzərə alınmalıdır.

Açar sözlər: kommunikasiya, metod, texnologiya, nitq, dil

Bəzi kommunikativ fəaliyyətlər dilöyrənənlə -dilöyrənən, dilöyrənən –müəllim arasındakı şifahi ünsiyyətin təmin edilməsini dəstəkləyir. Bunlar internet vasitəsilə də mümkündür. Biz onları yeddi kateqoriyaya ayıracağıq: 1. Razılaşma 2.Müzakirələr 3.Təqdimatlar 4. Kommunikativ oyunlar 5. Problem həlli 6. Özün haqqında danışmaq 7. Simulyasiya və rollu oyunlar. Razılaşma kateqoriyasında dilöyrənənlər müvafiq müzakirələrdən sonra bir-birilə razılaşmalıdırlar. Bu baş verənə qədər tapşırıq tam hesab olunmur. “Razılaşma” adlı fəaliyyətlər azad fikir söyləmə və spontan nitq vərdişlərinin inkişafında müvəffəqiyyətli hesab olunur.

Bu baxımdan verilmiş üç nümunəni nəzərdən keçirək:

a) Nyu York səyahəti

Bu fəaliyyət növündə dilöyrənənlərə tətillə getmək və özləri ilə on əşya götürmək tapşırılır. Onlar on əşya ilə bağlı fikir birliyi əldə etməlidirlər.

Mərhələ 1. Dilöyrənənlərə Nyu Yorkda iki həftə qaldıqları müddətdə öz çantalarına hansı on əşyanı qoymaq istədiklərini yazmaq tapşırılır.

Mərhələ 2. Dilöyrənənlər siyahını bitirdikdən sonra cütlüklərə bölünürlər. Hər bir cütlük tərtib etdiyi siyahını göstərməlidir. Bu, cütlüyün hər bir üzvünü orijinal siyahını dəyişməyə sövq edəcəkdir.

Mərhələ 3. Cütlüklər siyahını bitirdikdən sonra qalan iki cütlük qoşulur və yerdə qalan dörd şagird bununla razılaşmalıdır.

Mərhələ 4. Daha sonra qruplar birləşir. Siyahılar yenidən işlənir.

Mərhələ 5. Müəllim fəaliyyətin uzandığını gördükdə fəidbək verilir. Qrup öz seçimini izah və müdafiə edir. Bu cür fəaliyyətlər olduqca maraqlı və əyələncəli olmaları ilə şagirdlərin diqqətini çəkir. Əlbəttə, burada məkan olaraq Nyu York seçilməyə bilər. Başqa coğrafi məkanların adlarının qeyd olunması da mümkündür.

b) dilemma

Dilöyrənənlərə situativ və eyni zamanda alternativ təkliflər verilir. Burada da mərhələlər vardır:

Mərhələ 1. Dilöyrənənlərə imtahana hazırlaşmaq tapşırığı verilir. Onların imtahan zalına qeyri-qanuni olaraq nəsə gətirdikləri aydın olur. Bu zaman onların fəaliyyət mexanizmi nəzərdən keçirilir:

- Şagirdə əgər yenidən istifadə edərsə səlahiyyətli şəxslərə məlumat veriləcəyi haqqında xəbərdarlıq edilir;

- Dilöyrənənləri imtahanı tərk etmək və iştirak etməyəcəyi haqqında məlumatlandırılır;

- Səlahiyyətli şəxslərə xəbər verilir.

Mərhələ 2. Dilöyrənənlər qoyulan problemi həll etməkdə razılıq əldə etmək üçün kiçik qruplara bölünürlər.

Mərhələ 3. Qrup cütlüklərdə birləşir. Onlar qərar qəbul etmək üçün konsensusa çatmalıdırlar.

Mərhələ 4. Burada proses qrupların bir- birilə birləşməsi ilə təkrar edilə bilər.
c) öyrənmə qərarları

Bu zaman lüğətin öyrədilməsi, oxu ilə bağlı tapşırıqlar əsas hesab olunur.

Əlbəttə, müzakirələr dərs müddətində spontan şəkildə də təşkil edilə bilər. Bir şagird deyilənə reaksiya verir, digər şagird ona qoşulur. Belə müzakirələr müəllim və şagirdləri bir araya gətirir. İki cərəyan- deməyə sözü olmayanlar və spontan nitqə qoşulanlar arasındakı vəziyyəti tənzimləmək üçün texnikalar mövcuddur. Müzakirələrə cəlb etmənin bir yolu da müzakirə prosesinin tərkib hissəsi kimi onlara tapşırıq verməkdir. Müzakirələrin qiymətləndirilməsi üçün onlara hesablama meyarları təqdim edilə bilər: 0 (=very negative) to 5 (=very positive). Onlar bunu cütlük və qruplarda edə bilərlər. Daha sonra bunlar “full- class session” üçün də əla hazırlıq ola bilər. Bundan əlavə, 3 növ fəaliyyət növü mövcuddur ki, alovlu müzakirələrə həvəsləndirmək üçün bir yol da qruplardır. Burada onlar 3-4 nəfər olmaqla yerləşdirilir və mətnin ətrafında düşünmək tapşırılır. Müəllim bacardıqca daha çox fikir söyləməyi tələb edir. Nümunələr belə ola bilər. Şagirdlər dənizkənarı səyahət haqqında müəyyən işlər həyata keçirməlidirlər. Onlar qruplara bölünərək, dəniz kənarındakı fəaliyyətlər haqqında düşünürlər. Bu qruplar geniş müzakirə fəaliyyətlərini formalaşdırırlar. Bunları edəndə onlar həmrəylik göstərməlidirlər. Bu texnika müzakirələrə cəlb edilmək üçün kiçik tapşırıqlar əsasında əla nümunədir. Debatlar yuxarı siniflər üçün də faydalıdır. Onlar 2 qrupa bölünərək, öz fikirlərini hazırlayırlar. Bu hazır olanda komandalar təklif irəli sürən və onlarla bu şəraitdə mübahisə edə biləni seçirlər. Digər bütün şagirdlər qısa çıxışlar edə bilərlər. Müzakirələrin sonunda müəllim sərbəst səsvermə təşkil edə bilər ki, burada da təklifin qəbul edilib edilməməsi aşkarlanır. Bütün bu qeyd edilənlər İKT vasitəsilə də mümkündür. Belə ki, təhsil yüksək texnologiyalar vasitəsilə sürətlə inkişaf edir. Yüksək texnologiyalarla bağlı yanaşmalar mövcuddur ki, onlar aşağıdakılardır:

1. Custom Learning Experiences(CLE)

Onu da qeyd etmək ki, “Cloud-computing” olan yerdə “Apps” serverlərinin məlumatları qorunur. Bunlar tədris materialları kimi istifadə oluna bilər. Bu zaman istənilən kitabı oxuya, müəllim və şagirdlərlə əməkdaşlıq edə bilərik. Ev tapşırığı da yerinə yetirilə bilər. Bu həm də məlumatın qorunmasında da faydalı hesab olunur.

2. Speech –To- Text Options

“App” platformaları və digər vasitələr Apple Siri kimi virtual köməkçi rolunu oynayır. Belə köməkçilər səs əmrlərinə cavab verərək, öyrənməni daha asan formaya gətirir.

Bundan əlavə, “speech –to- text” keyfiyyəti qeyd götürmək və yazı yazmaq üçün daha rahat və cəldir.

3. Virtual and Augmented Learning Experiences

Bunlar vasitəsilə dilöyrənənlər geniş öyrənmə təcrübəsini yerlərindən tərپənmədən də həyata keçirə bilərlər. Eyni zamanda geniş məlumatlar əldə edə bilərlər. Əgər sən fəza cisimləri haqqında 3 D fəza videolarını izləmək istəyirsənsə fəza gəmi-

sində üzə, “Süd Yolu” nu detallarına qədər şərh edən bələdçinin səsini eşidə bilərsiniz.

4. 3D Printing

3D Print şagird və tələbələrə kifayət qədər təcrübə qazanmağa kömək edir. 3 D vasitəsilə şagirdlər əşya və predmetlər haqqında asanlıqla bölüşə bilər. 3 D print vasitəsilə onlar təsvirlərə forma verə bilərlər. İstənilən təşkilat və müəssisələrdə bu dilöyrənənlərə ideyalarını bölüşdürmək və təcrübə əldə etməkdə yardım edir.

5. Learning Analytics

Bu yanaşmaya görə, qərar qəbul etmə prosedürü asanlaşır. Bu yanaşmanın əsas mahiyyəti dilöyrənənlərə kömək etmək, onları qiymətləndirməkdir.

Yaxın gələcəkdə bu yanaşma fonunda dilöyrənənlər mövzular, müvəffəqiyyətlər barədə öncədən xəbərdar ola bilərlər. Analitiklər bunun tədrisin bir yolu olduğunu qeyd edirlər və digərlərindən daha maraqlı olduğunu bildirirlər. Burada müəllimin rolu da danılmazdır. İKT vasitəsilə “Five- E- Lesson Plan” əsasında dərsləri həyata keçirmək mümkündür.

Bunlar aşağıdakılardır:

1. Həvəsləndirmə 2. Biliyi genişləndirmə 3.İzah etmə 4.Əməkdaşlıq 5.Qiymətləndirmə.

Birinci mərhələdə dilöyrənənlər dərslə həvəsləndirilirlər. İkinci mərhələdə video təqdimatlar vasitəsilə əsas termin və anlayışlar müəllim tərəfindən izah olunur. Üçüncüdə isə dilöyrənənlər əməkdaşlıq şəraitində qruplarda birlikdə çalışırlar. Belə ki, oyunlar, iş vərəqələri və digər istiqamətverici fəaliyyətlərə cəlb edilməklə motivə olunurlar. Dördüncü mərhələdə artıq sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərilir.- Axırıncı mərhələ qiymətləndirmə mərhələsidir.

Qeyd edək ki, hər “Five -e- Lesson Plan” qiymətləndirmə ilə bitir.

Kommunikativ fəaliyyətlər “information gap” prinsipləri üzərində qurulur. Dilöyrənənlər tapşırıqlar yerinə yetirirlər.

Bu fəaliyyətlərə aşağıdakılar da daxil edilir:

1. Information gap
2. Letter writing

Bu zaman dilöyrənənlər məktublar yazma bilərlər.

3. Note taking etc.

Ümumiyyətlə, kommunikativ səriştənin formalaşdırılmasında aşağıdakı fəaliyyətlər ön plana çəkilir:

1. Communicative activities
2. Information –gap activities
3. Task-completion activities
4. Information-gathering activities
5. Opinion- sharing activities
6. Information-transfer activities
7. Reasoning-gap activities
8. Jigsaw activities

9. Role plays

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, müxtəlif fəaliyyətlər həyata keçirilərkən debatlar da nəzərə alınmalıdır. Formal debatların bir növü də “Baloon” adlanır. Bu zaman şagirdlər öz rollarını seçməlidirlər. Onlara isti hava şarı barədə məlumat verilir. İştirakçıların bu şarda olduğu barədə xəbərdarlıq edilir. Şar havada partlayır.

Beləliklə, onlar hava şarından başqalarının həyatını xilas etmək üçün hoptanmalıdırlar. Kim xilaskar seçiləcək? İştirakçılar mülahizələr irəli sürməlidirlər. Sonuncu səsvermədə kimin hoptanacağı və qalacağı məlum olmalıdır.

İKT əsaslı müzakirələr bir çox dərslərin əsas tərkib hissəsi olmalıdır. Burada əsas məsələ onların uğurlarına aparan fəaliyyətin xüsusi olaraq təşkilidir. Bunun düzgün təşkil edilməməsi onların uğursuzluğuna apara bilər. Yazı kommunikativ fəaliyyətlərin vacib hissəsidir. Bu zaman yazılı nitqlə bağlı çalışmalar yerinə yetirmək məqsəduyğun hesab edilir.

Sözgedən fəaliyyətlərin sırasında şer yazmaq da vardır. Onlara pərakəndə şəkildə şer parçaları təqdim edilir. Bu fəaliyyətə oxu, dinləmə, müzakirələr daxildir.

Mərhələ 1. Dilöyrənlər qruplara ayrılır.

Mərhələ 2. Qrupda hər şagirdə kartlar paylanır.

Mərhələ 3. Qruplara şerin bir misrasını oxumaq haqqında məlumat verilir.

Mərhələ 4. Qruplara şerə başlıq düşünmək tapşırılır.

Növbəti bənd problem həlli ilə bağlıdır.

“Problem həll etmə” fəaliyyəti problemin həllini tapmağa yönəldilir. Aşağıdakı iki nümunəyə nəzər salaq:

a) Desert dilemma

Bu zaman şagirdlərə mürəkkəb situasiyalar verilir. Daha sonra onlar qruplara ayrılır. Hər qrup göstərişləri yerinə yetirməyə hazır olmalı və səhra şəraitinə hazır olmalıdır. Daha sonra müəllim həll yollarını nəzərdən keçirir (7 vacib əşya- güzgü, gecə fənərləri, su qabları, plastik qab, eynəklər, geyim və paraşütlər götürülməlidir). Güzgü və gecə fənərləri vacib sayılır. Paraşütlər sığınacaq və sahələr üçün lazımdır, eynəklər isə qoruyur və s.[1,136].

b) Fast food

Qeyd edək ki, kompüterlərin siniflərə inteqrasiyası dil tədrisi üçün böyük töhvə oldu. Kompüter oyunları arasında qərarların qəbul edilməsi baxımından populyar oyunlar silsiləsidir. Bu proqramda dilöyrənlər bulka, kolbasa, içkilər və s. ərzaqların miqdarı haqqında qərar verir və nə qədər pul ödəyəcəklərini müəyyənləyirlər. Onlara hava haqqında da məlumatlar verilir. Düzgün qərarlar verdikdə onlar qələbəyə yaxınlaşır, səhv qərarlar verdikdə isə uduzurlar. Oyun izah edildikdən sonra müəllim dilöyrənləri qruplarda yerləşdirir. Hər qrupun nümayəndəsi kompüterin qarşısında dayanaraq piştaxtaya doğru gedir[2, 5].

Beləliklə, müzakirələr sürətlə inkişaf etməyə başlayır. Bir və ya iki mini kompüter olan məktəblərdə “Fast food” kompüter oyununu tez başa çatdıran qruplar oyunu yaddaşda saxlayaraq, növbəti qruplara ötürür. Müəllimlər kiçik ingilis dili üzrə

kompyuter klubları təşkil edərək, həvəsli şagirdləri cəlb edə bilirlər. İKT əsaslı tapşırıqlardan biri də “Özün haqqında danış” adlı fəaliyyətdir. Bu cür çalışmalar “Humanistic” adlı kateqoriyaya aid edilir. Bu fəaliyyət sinifdə nikbin əhval –ruhiyyənin tənzimlənməsini dəstəkləyir[3,45]. Bu baxımdan cəld və asan başa gələn sadə fəaliyyət formaları təqdim edirik:

a) Your name

Müəllim dilöyrənənləri cütlüklərə ayırır və bir-birinə aşağıdakıları deməyi tapşırır:

- Öz soyadlarını xoşlayırlarmı?
- Hansı adı seçərdilər?
- Nə üçün?

Aydındır ki, bu fəaliyyətlər çox sadədir, amma özün haqqında danışmaq baxımından faydalıdır. Çünki bəzi dilöyrənənlərin fikirləri vardır. Bu cür sadə suallardan maraqlı şəxsi müzakirələr yarana bilər.

b) What we have in common

Burada dilöyrənənlərə cütlüklərə ayrılaraq beş ümumi məhfumun aşkara çıxarılması tapşırılır. Bu onları müxtəlif məzmunlu mətnləri əhatə etməyə həvəsləndirir. Buraya musiqi zövqləri, idman, ailələr (sənin bacı və qardaşın varmı) və s. kimi mövzular daxil edə bilər.

c) Musical associations

Bu cür İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarına söykənən fəaliyyətlər dilöyrənənlərin hiss və düşüncələrini müzakirələrə, fikir mübadilələrinə həvəsləndirir. [4,401].

Beləliklə, ingilis dilinin tədrisində şifahi nitq vərdislərinin inkişaf etdirilməsini dəstəkləyən müxtəlif kommunikativ fəaliyyətlərdən istifadə vacib hesab edilir və günün tələbinə çevrilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Alptekin C. Target Language Culture in ELT Materials // ELT Journal, 1993,47, 2, pp. 136-143
2. Bailey K.M. and D. Nunan (Eds.) Voices from the language classroom. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, 451p.
3. Harmer J. English language teaching, 2005, pp. 45-46
4. Jack C. Richards. Communicative Language Teaching Today. Cambridge University Press, 2006, 471 p.

N.Aliyeva

**The advantages of using communicative activities
in teaching English at schools**

Summary

The article deals with the main strategies in developing oral speech at schools and working out effective ways of speaking skills. Today the main goal of teaching and learning foreign languages in the global world is developing language learners' ability to use the target language for communication. The process of teaching English should be based on the communicative – functional approach to teaching languages. The whole process of teaching oral speech should be goal-oriented and systematic. While analyzing great attention was given to the facts taken from the literature. Phonological awareness is essential for learning to read and write. It was measured by, for instance, the following items of the initial test: finding rhyme words, in the general section of the test, and building words out of sounds and segmenting words into syllables, in the auditory section of the test. The success in tasks that require phonemic awareness is considered the most important prerequisite for learning to read. Pupils often think that the ability to speak a language is the product of language learning, but speaking is also a crucial part of the language learning process. One of the important goals of the article is to detect and find out the advantages of activities. The author emphasizes its role in methodology. One of the main goals of language learning is to acquire the ability to communicate effectively. It will make the process of teaching oral speech more effective. Language learners are often too embarrassed or shy to say anything when they do not understand another speaker or when they realize that a conversation partner has not understood them. Instructors can help students overcome this by assuring them that misunderstanding and the need for clarification can occur in any type of interaction. Instructors can also give students strategies and phrases to use for clarification and comprehension check. By encouraging students to use clarification phrases in class when misunderstanding occurs and by responding positively when they do, instructors can create an authentic practice environment within the classroom itself. As they develop control of various clarification strategies, students will gain confidence in their ability to manage the various communication situations that they may encounter outside the classroom.

Key words: communication, method, technology, speech, language

Н. Алиева

**Полезь коммуникативные деятельности при преподавании
английского языка в средней школе**

Резюме

В данной статье рассматриваются к вопросу стратегии на формирование коммуникативных компетенций на английском языке. В условиях, когда обучение иностранному языку приобретает особое значение, к преподавателю предъявляются достаточно высокие требования, в соответствии с которыми речь его должна быть максимально приближена к речи лингвистически образованного носителя языка, что предполагает, в частности, умение экспрессивного речевого общения на иностранном языке в любой ситуации. Совершенно очевидно, что изучающие язык должны быть коммуникативно компетентными. С другой стороны, коммуникативная модель использования языка в целях речевого общения, предполагает формирование умения понимать и продуктивно использовать язык в устной и письменной речи. В настоящее время широкое распространение получил коммуникативный подход к изучению языков, который в качестве основной цели обучения иностранному языку и его изучения предполагает овладение изучаемым языком как средством коммуникации. Первоочередная задача в процессе использования коммуникативного подхода состоит во всемерном содействии использованию изучаемого языка в самых различных коммуникативных ситуациях. Совершенно очевидно, что приоритетным направлением в процессе обучения тому или иному языку должно стать использование языка в процессе коммуникации. Следует отметить, что в настоящее время происходят значительные изменения в методике обучения иностранным языкам, и, в первую очередь, являющемуся основным языком общения на глобальном уровне, английскому разрабатываются творческие методы преподавания, предполагающие обучение путем вовлечения обучаемых в процесс изучения языков в качестве заинтересованных, мотивированных участников данного процесса. Коммуникативное преподавание языка предполагает обучение языку в определенном контексте для обмена мыслями. Необходимым условием успешного внедрения новаторских идей является активность, в том числе коммуникативная активность участников процесса обучения языку.

Ключевые слова: коммуникация, метод, технология, речь, язык

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 16.02.2022

Çapa qəbul olunma tarixi: 28.02.2022

**Rəyçi: Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Gülər Həsənova
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**